

kérdésre Szeli tanár úrnak hozzá nem méltó módon kell önmagát dicsérnie, hangsúlyozza megbízásainak, feladatvállalásainak állandó elsőségét. Vagy azt, hogy értesülünk ugyan egy valójában mellékes irodalmi – csendes – perpatvarról, amelyet az első Symposium-nemzedékkel, ennek irodalom-, főleg kritikaszemléletével folytatott, ami szenzációnak talán megteszi, de nem kap az olvasó átfogó képet a jugoszláviai magyar irodalomról, helyéről, feladatairól, értékeiről, rétegezetségről, mindarról, amiről Szeli tanár úrtól elsősorban érdekes lenne hallani. Hasonlóképpen hiányzanak az interjúból a tankönyvíró Szeli István szempontjai – itt és akkor, majd: itt és később – és vezérelvei, amelyek fontos művelődéstörténeti adalékok lehetnek, valamint a tanár úr főbb tézisei a 19. század magyar irodalmának történetéről, alakulásáról – ez volt sokáig oktatási tárgya az egyetemen! – vagy az összehasonlító irodalomtörténet gazdag és általa kiválóan művelt területéről. Minderről helyell-közzel olvashatunk, de kellő mélység, az alanyra jellemző elmélyültség nélkül. Holott tanulmányai (Petőfiről, Aranyról, Berzsenyiről, Csokonairól, Kazinczyról stb.) vagy *Az ember tragédiájának délszláv fordításairól* a szakmában figyelmet érdemlő munkák. A kérdező nem követi a leglényegesebb Szeli István-i elvet, azt, hogy *embert és művét együtt kell látni és láttatni*, ami pedig – ahogy a Szeli tanár úr könyveiről írt ismertetőik is tanúsíthatják – minden irodalmi tanulmányának, tehát irodalomvizsgálódásának, – szemléletének is alapja, kiindulópontja.

Szellemiségét tekintve is izgalmas Szeli tanár úr élete és életműve, talán életrajzánál is érdekesebb. De ezt Vékás munkája nem igazolja.

Egy interjút is többféleképpen lehet olvasni, értelmezni, minősíteni. Ezúttal, sajnos – mert valóban egyedülálló kiadói vállalkozásunkról van szó, elsőről a maga nemében –, ahelyett hogy arról írhattam volna, ami a Szeli-interjúban van, azt kellett elsősorban felemlíteni, ami – a kérdések színvonalából adódóan – hiányzik belőle, ami miatt Szeli tanár úr itt élénk állított önportréja nem lett, nem lehetett hiteles.

GEROLD László

A KRITIKA KÖLTÉSZETE

Thomka Beáta: *Esszétetek, regényterek*. Forum, Újvidék, 1988

Hermeneutikai íráshelyzet – posztmodern szöveg: így lehetne Thomka Beáta *Esszétetek, regényterek* című új kötetének esszéit és a szerző esszéírói alapállását egymástól szétválasztani. A különbségtétel azért hangsúlyos itt, mert más az, ahogyan Thomka Beáta olvas, miközben az olvasott *mű világának a csöndje az esszéíró csöndjével kiegészül*, és egészen más az, ahogyan mi olvassuk, olvashatjuk az ő kötetét. Érdemben egyetlen könyvismertető vagy szakkritika sem közvetítheti, rekonstruálhatja a művekkel való együttlét, a *homiliák* azon meghitt állapotát, melyből ezek az esszék megszülettek.

Az *Esszétetek, regényterek* című kötet legtöbb írása irodalmi szintre emelkedett primer szöveg: a tárgy és az eszköz, az irodalom és a róla való reflexió közötti határ megszűnésével egyetlen kérdés marad: következtetések-e hát ezek az írások a saját maguk kiválasztotta kritériumokhoz.

A könyv gondolati középpontjában Thomka Beáta hagyomány- és irodalomszemlélete áll. Ez az a pont, amelyen a fine de siècle és korunk válsághangulata, amelyen Rilke és Kosztolányi, Pilinszky és Csáth, Nadas Péter, Mészöly Miklós, Esterházy Péter, Hamvas Béla életműve, a próza és az esszé összetalálkozhatnak: a lélek legbensőbb tere ez, a líra. Kosztolányi esszéművészetéről beszélve Thomka Beáta saját esszéírói poétikáját is megfogalmazza: „Ennek a két alapiránynak (a prózai és a lírai – P. Á.) az egyesítése és szervessé tétele azon a formán belül következik be, amely a szó legnemesebb értelmében esszé, de egyben a felé a tartomány felé tesz határozott lépést, amely a személyességet feltételező vallomás, vagy a személyességet önmaga számára meghódító (modern) próza mond magának.” Alább pedig: „A Rilke-versben létrejövő *bensőséges-ség tere* olyan érték, melyet az esszé magába fogad, saját terévé tesz, és az esszé bensőségeségének terével bővíti.” (A bensőséges-ség tere)

A Csáth kettős naprendszer című esszéjében pedig Thomka Beáta hagyomány szemlélete olvasható: „A fine de siècle tragikus életérzése s korunk magába forduló magatartása, illetve hangos révolte-ja – egyazon életérzés megnyilvánulásai. Csáth nem irodalomtörténeti jelenségként, hanem a küzdés és reményvesztés, a harmónia és diszharmónia kettős naprendszereként vált kortársunkká.”

Thomka Beáta új kötetének számtalan helye visszaidézhető, számtalan idézet érvényes magára a szerkesztés módjára, a szerző esszéírói koncepciójára. Kitűnően megszerkesztett könyv ez, az esszék sorrendje is jelentéshordozóvá lép elő, és Thomka esszékoncepcióját tükrözi: a lírai esszéket követő prózatanulmányok, a prózába fokozatosan behatoló líra tágítja és elmélyíti a könyv belső terét és perspektíváit, és a végén az egész kötet a bensőséges-ség nagyszabású terévé, egyetlen hatalmas esszévé nő.

Másrészt ezek a lírai hangvételű írások, amelyenek például a Csáth Gézáról vagy a Kosztolányi Dezsőről írt esszék, „készítik elő”, „vezetik be” a bensőséges-sé, személyessé váló, eszközeiben a líra felé tolódo újabb magyar prózát elemző tanulmányokat, melyek közül különösen a Mészöly Miklós *Megbocsátás* című kisregényéhez és a Nadas Péter *Emlékiratok könyvéhez* írt homíliák emelkednek ki.

Thomka Beáta *Esszéterek, regényterek* című új kötetének tanulmányai, esszéi érzékenységükben és intenzitásukban is az esszéírás azon hagyományához kötődnek, melyet Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Hamvas Béla, valamint Nadas Péter, Esterházy Péter és Mészöly Miklós neve határoz meg. A kötet nem csak a műfaj (az esszé, a próza) kérdéseivel foglalkozik tehát, hanem a hagyományával is, melyet a szerző maga választ, s ezáltal egy (próza)elmélet körvonalai rajzolódnak ki.

Thomka Beáta azonban nem elméletet írt, mert az esszének nem célja az elméletalkotás, hanem a többlet megalkotása, az irodalomszemlélet kialakítása. Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Hamvas Béla, Mészöly Miklós, Esterházy Péter, Nadas Péter művészetét, esszéírását, az újabb magyar prózát vizsgálva is az a poétikai többlet érdekli az esszéírókat, amelyet a vizsgált művek létrehozhatnak, és ehhez a többlet-höz a költészet eszközeivel érhet föl „csupán”. Így találkozhat a választott módszer és az elemzett tárgy egy nagyszerű magaslaton. Hekerle László szavaival: „Nem pótszer (ez)...: egyetlen természetes lehetőség. Én magam nem lehetek elemzéseim tárgya: ami énrám vonatkozik, azt a kész mű hordozza.” (Ne félj!)

A jó stílus nemcsak a jelentés kérdése, amelyet a szó, a mondat felcserélhetetlen rend-

je hív életre, hanem a szemlélet kérdése is egyben. Az esszéíró egy új tudományosság vagy egy új irodalmiság hírnöke mindig, melyről a jól szerkesztett szövegének többletével beszél. Aki az esszé mellett dönt, az egy új szemlélet előhírnöke tehát.

Az azonban, hogy Thomka Beáta könyve szinte egyedül képvisel egy új horizontot, szemléletet, irodalmi életünk hiányosságaira mutat. Egy-két esszékötet, egy-két esszéíró semmiképp sem feledtetheti, fedheti el azt a hiányt az elméletírásban, melyet betölteni egész folyóirat-évfolyamoknak, irodalmi intézményeinknek lenne a föladata.

Továbbá: összhangban van-e irodalomkritikánk irodalmunkkal? Nem vezet-e katasztrófához a reflektálatlanul hagyott irodalmiság? Regisztrálható-e egyáltalán egy új irodalmiság azzal az eszköztárral, nyelvvel, melyet napjaink irodalomkritikája használ? – mindezen kérdések sürgető megválaszolására sarkall Thomka Beáta új kötetének megjelenése, akárcsak a szemléletváltás mélyreható elemzésére is.

Az *Esszéterek, regényterek* c. kötet Thomka Beáta harmadik könyve. Míg az előző munkák tudományos, prózaelméleti írások voltak, irodalmi esszéivel most találkozhatunk először.

A *pillanat formáinak* (1985) és a szerző új kötetének, a tudományos és az irodalmi esszéknek azonban van egy közös vonásuk: a stílus lehetőségeinek maximális kihasználása. A gondolat és a nyelv (újra) egyesítésére való szünni nem akaró vágya ez az emberi szellemnek, amelyben – ahogy Gerald Genette mondja – az alakzat, a metafora a tér formája és a nyelv formája is egyben.

Thomka Beáta metaforáinak terét, horizontját ott lehetne valahol René Magritte *Szép kaland* című festményének csillagos egén kijelölni. Az *Esszéterek, regényterek* című könyv fedőlapjára nem is kerülhetett volna megfelelőbb kép. A tér, ami itt megszólal, megszólítja az olvasót – a lefestett csönd, mely a házak falára kúszik.

Egyedül csak a hold, a csillagok és az olvasólámpák világítanak.

PISZÁR Ágnes

AZ „ÚJRA FELFEDEZETT” MŰVÉSZ

Faragó Endre-monográfia, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

A képzőművészeti kismonográfiák sorozatában megjelent kötet Faragó Endre személyével és művészetével foglalkozik. Bizonyos tekintetben adósságot ró le ezzel a könyvecskével a vajdasági művészettörténet, hiszen Faragó Szabadkáról való távozása után az itteni képzőművészeti kritika csak szórványosan foglalkozott művészetével.

A művészről szóló tanulmány szerzője Bela Duranci. Nagy alaposággal, körültekintéssel és a részletekre is kiterjedő figyelemmel veszi számba a művészi pálya alakulásának legfontosabb állomásait. Mellőzi a hasonló könyvek gyakori misztifikációját, a „megszépítő” elhallgatásokat, de a rajongó lihegést is, szakszerű anélkül, hogy unalomba fullasztaná a festő lényének színességét, drámáját.

Felvázolja a pályakezdet, amikor Faragóra „a legerősebben és legtartósabban Milan Konjović festményei hatottak”, majd a „vajdasági művészet fordulópontjáig”, 1952-ig, a zentai művésztelep megalakulásáig történeteket, a Hangya András vezette rajztanfo-